

Muhammed Ali Cinnah'ın türbesi - Karaçi / Pakistan

ruçu Meclis başkanlığına seçilerek kendisine "kâid-i a'zam" (büyük önder) unvanı verildi. 14 Ağustos'u 15 Ağustos'a bağlayan gece Kurucu Meclis'te bir konuşma yapan genel vali Hindistan yarımadasında Pakistan ve Hindistan adlarıyla iki ayrı devletin kurulduğunu resmen ilan etti ve görevini Cinnah'a bıraktı.

1941'de sağlığı bozulan ve daha sonraki mücadele yıllarının yoğun çalışmalarıyla halsiz düşen Cinnah 1948 Haziranında doktorlarının tavsiyesiyle Quetta'ya gitti ve bir süre de Ziarat'ta kaldı; ciğerlerinden rahatsız olduğunun anlaşılması ve durumunun ciddileşmesi üzerine önce Quetta'ya (13 Ağustos), sonra da Karaçi'ye getirildi ve orada vefat etti (11 Eylül 1948).

Cinnah, Hint yarımadasının çeşitli coğrafi bölgelerine dağılmış, farklı dilleri konuşan müslümanları tek bir bayrak altında ve bir vatan üzerinde toplamak için verdiği uzun ve kararlı mücadele ile yalnız devlet değil millet kuran büyük dünya liderleri arasına girmiştir. Ancak gerek bu hususun, gerekse yeni kurulan devletin karakteri hakkında bugüne kadar Cinnah'ın lehinde ve aleyhinde birçok değerlendirme yapılagelmiştir. Onun başarısının sırrı ise daima hukuka dayalı bir politika takip etmesinde ve bu yoldaki kararlılığındadır. Ciddi, soğukkanlı ve mantıklı bir insan olan Cinnah mücadelesinde şiddete ve kaba kuvvete yer vermemiş ve her şeyin hukuk ölçülerinde yapılmasını istemiştir.

Fevkalâde kibar bir insan olan, bütün öğrenimini İngiliz okullarında yapan ve İngiltere'de Privy Council gibi krala yakın en üst düzey görev yerlerinde çalışmış Cinnah tam bir Batılı kişiliğe sahipti ve bundan dolayı çevresinde Mr. Cinnah adıyla anılırdı. Ana dilini pek iyi bilmez, konuşmalarını daha ziyade İngilizce yapar, genellikle İngiliz aristokratları gibi giyinirdi. Cinnah'ın bu kişiliği ve görünümü Pakistan Devleti'nin karakteri ve özellikle İslâm'ın bu devletin yapısındaki yeri üzerindeki değerlendirmelerde sıkça konu edilmektedir. Her ne kadar Cinnah, Hoca İsmâîlîleri'nden olsa da kendisini sadece müslüman olarak tavsif ederdi. En azından bulunduğu yer itibarıyla müslümanların mezhep farklılıklarını aşmaları gerektiğini söyler ve kendisi de bunu uygulardı. Ayrıca İslâmî konularda tartışmalı hususlardan kaçınırdı. Yeni kurulacak devletin siyasi kimliği üzerine konuşurken bunun bir İslâm devleti olacağını belirtmekle yetinir, hukukî düzenlemeler ve anayasaya ait ayrıntılara girmezdi. Bu yüzden bugün bile devletle ilgili farklı görüşleri savunan çeşitli gruplar kendi görüşlerini desteklemek konusunda Cinnah'a atıfta bulunabilmektedirler. Cinnah siyasi anlayış olarak liberal ve demokrat idi. Bu anlayışın tam anlamıyla Batı kaynaklı olmaktan ziyade İslâm'a dayalı olduğunu söylerdi. Ona göre, "Dinlerinde bile müslümanlardan daha demokrat hiçbir kimse yoktu". Buradan hareketle onun kafasındaki Pakistan, İslâm'dan ilham alan, fakat aynı zamanda modern, demokratik, halkın iradesine bağlı ve her dinden vatandaşlarının eşit hak ve sorumlulukları olan bir devlet idi. Ona göre devletin görevi birtakım teorik tartışmalarla uğraşmak yerine hürriyetçi ve sosyal adaletçi bir sistem geliştirip bunun işlemlerini sağlamaktır. Ancak bu genel çerçevenin ayrıntılarını ortaya koyup gerçekleştirmeye Cinnah'ın ömrü vefa etmedi.

Cinnah'ın kişiliğinde ve takip ettiği politikada en etkili faktörlerden biri de Mustafa Kemal'dir. Birçok konuşmasında bizzat dile getirdiği gibi onu örnek almış ve meclis kendisine kâid-i a'zam unvanını verirken Liyâkat Ali Han tarafından "devletimizin Atatürk'ü" sözleriyle alkışlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni destekleyen Cinnah, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye'ye olan ilgisini daha da artırmıştır. Pakistan'ın tarih sahnesine çık-

masından sonra diplomatik münasebet kurulacak ülkeler arasında ilk sıranın Türkiye Cumhuriyeti'ne verilmesi, Cinnah'ın Türkiye'ye ve Türkler'e olan sevgi ve saygısının işaretiydi.

Bir kısmı sağlığında olmak üzere Cinnah'ın mektuplarıyla çeşitli söylev ve demeçleri kitap haline getirilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Jinnah-Gandhi Talks (September 1944), İstanbul 1944, s. 22; Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, 516, 549, 593, 629-631, 634-639, 642, 643, 646, 653, 656; Ahmad Jamil-uddin, *Speeches and Writings of Mr. M. A. Jinnah*, Lahore 1964, II; H. Bolitho, *Jinnah Creator of Pakistan*, Lahore 1969; *Foundations of Pakistan: All-India Muslim League Documents, 1906-1947* (ed. S. Sharifuddin), Karachi 1970, I-II; *Mohammad Ali Jinnah: Founder of Pakistan* (ed. Ziauddin Ahmad), Karachi 1976; Abdülkadir Karahan, *M. Ali Cinnah'a Armağan*, İstanbul 1977; *Quaid-i Azam Mohammed Ali Jinnah*, Islamabad 1979; M. A. Aziz, *A History of Pakistan (Past and Present)*, Lahore 1979; G. Allana, *Bir Milletlin Yaratıcısı Cinnah (Pakistan'ın Kurucusu Quaid-E-Azam Mohammed Ali Cinnah)* (trc. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982; a.mlf., *Eminent Muslim Freedom Fighters 1562-1947*, Delhi 1983, s. 227-250; Syed Shameem Hussain Kadri, *Creation of Pakistan*, Rawalpindi 1983; Afzal Iqbal, *Islamisation of Pakistan*, Delhi 1984, s. 30-41; Jelal Ayesha, *The Sole Spokesman*, Cambridge 1985; Stanley Wolpert, *Jinnah of Pakistan*, Delhi 1988; R. Güven, "Atatürk and Quaid-i Azam", *Journal of the Regional Cultural Institute*, VIII/3-4 (1976); Sharif al Mujahid, "Quaid-i Azam Jinnah and World Muslim Unity: an Interpretation", *Pakistan Horizon*, XXXIV/1, Karachi 1981, s. 16-28; M. Rafique Afzal, "Quaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah and the Home Rule Movement", *Journal of the Research Society of Pakistan*, XX/1, Lahore 1983, s. 1-27; Sikandar Hayat, "Quaid-i-Azam Jinnah, Muslim League, and the Achievement of Pakistan", *Pakistan Journal of History and Culture*, VII/2, Islamabad 1986, s. 61-90; K. Callard, "Djinâh", *EI²* (İng.), II, 545-546.

REKİN ERTEM

CİNNET

(bk. CÜNÜN).

CİNS

(الجنس)

Mantık ve fıkıhta kullanılan bir terim.

□ MANTIK. "Asıl, neveleri ihtiva eden mahiyet" anlamındaki cins, mantıkta tümel varlık veya kavramları ve bunlar arasındaki ilişkiyi ifade eden beş külli'nin ilki ve en kapsamlı olanıdır. Mantık tarihinde beş külliyi oluşturan kavramlar

ilk defa Aristo tarafından ele alınmış, Plotinus'un öğrencisi Porphyrios Aristo'nun *Kategoriler*'ine giriş olarak yazdığı *İsâğüci* adlı eserinde beş küllîyi daha ayrıntılı ve sistemli bir şekilde incelemiş, İslâm mantıkçıları beş küllî ve buna bağlı olarak cins hakkındaki görüş ve açıklamalarında esas itibarıyla kısmen Aristo'dan ve daha çok da Porphyrios'tan faydalanmışlardır.

Aristo *Metafizika*'da cins teriminin başlıca dört anlamından söz eder. 1. Cins öncelikle, "aynı forma sahip olan varlıkların sürekli meydana gelişi" (génération) anlamında kullanılır. Meselâ, "İnsan cinsi varlığını sürdürdükçe..." sözü, "İnsanların üremesi devam ettikçe..." anlamını ifade eder. 2. "Varlıkların kendisinden türediği şey veya ilk ata"ya da cins denir. 3. Bir başka anlamda "düzlem" düz şekillerin, "geometrik cisim" de çeşitli türdeki geometrik cisimlerin cinsidir. 4. Tümeller arasında, diğer bütün tümelleri içine alan "ilk tümel"e de cins denir. Cins bakımından ayrı olan şeyler, yakın öznelere yani maddeleri birbirinden farklı olan şeylerdir. Buna göre meselâ form ve maddeden her biri birer cinstir. Aynı şekilde Aristo cevher, nicelik, nitelik ve diğer kategorilere giren varlıkları da maddeleri farklı, dolayısıyla birbirine veya başka bir cinsde irca edilemeyen ayrı cinsler kabul etmiştir (*La Métaphysique*, 1024^a, 25-1024^b, 20).

İsâğüci'de cins terimi, "tek bir varlığa ve bu tek tek varlıkların da aralarındaki ilgiye göre belirli bir biçimi olan bireylerin topluluğu; her şeyin doğuşunun çıkış noktası; türün altında sıralandığı şey" olmak üzere üç şekilde tarif edilmiştir. Porphyrios, filozofların incelediği cinsin son anlamdaki cins olduğunu belirterek onların bunu, "hayvan" örneğinde olduğu gibi "özelde farklı olan şeylerin çokluğuna uygulanabilen asıl yüklem" şeklinde tarif ettiklerini söyler (*Isagoge*, s. 32-33).

İslâm mantık tarihinde cins terimi ilk defa geniş olarak Fârâbî tarafından incelenmiştir. Fârâbî, beş küllîyi etraflı bir şekilde ele aldığı *Kitâbü'l-Elfâzî'l-müs-ta' mele fi'l-mantık* adlı eserinde (s. 70) cins terimini, "Tür bakımından farklı olup, 'bu nedir?' sorusuna cevap teşkil edebilen birden çok varlık için kullanılan küllîdir" şeklinde tarif etmiş, bu tarif aynı veya yaklaşık ifadelerle İbn Sînâ ve diğer mantıkçılar tarafından da tekrar edilmiştir (meselâ bk. İbn Sînâ, s. 14; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm*, s. 76). İbn Sînâ tarifi açık-

larken "tür bakımından farklı olan" ifadesinin "formları ve öz gerçeklikleri farklı olan" anlamına geldiğini belirtir. Meselâ "hayvan" ve "bitki" türlerine göre "canlı" terimi bir cinstir; çünkü bu terimin kapsadığı "hayvan" ve "bitki" farklı formlara ve özel gerçekliklere sahiptirler. Daha açık bir ifade ile, "Bu nedir?" sorusuna cevap olarak verilen tümel kavramlar içinde kapsamı dar olanına tür, türe göre kapsamı daha geniş olanına cins denir. Meselâ, "Ahmet, Mehmet nedir?" sorusuna "insandır" ve "canlıdır" şeklinde iki cevap verildiğinde bunların ilki (insan) diğerine göre daha dar kapsamlı olduğundan tür, ikincisi ise (canlı) cinstir (Fârâbî, s. 66). Buna göre birbiriyle içlem ve kapsam ilişkisi bulunan iki terimden kapsayan terim cins, onun kapsamına giren terim ise türdür. Ancak bir cins, kendisini kapsayan daha üstteki bir cinsde göre tür de olabilir.

İslâm mantıkçıları daha özel ve dar kapsamlı cinslere "yakın cins" (el-cinsü'l-karîb), daha genel ve geniş kapsamlılara "uzak cins" (el-cinsü'l-ba'îd), en geniş kapsamlı cinsde "yüksek cins" (el-cinsü'l-âîl), bir yakın cins ile bir uzak veya yüksek cins arasında kalan cins veya cinslere de "orta cins" (el-cinsü'l-mutavassit, el-ecnâsü'l-mutavassita) adını vermişlerdir. Bu şekilde bir yüksek cins, orta cinslerle bunların altındaki türleri ve bu türlere giren tek tek varlıkları (şahıslar) kapsadığından ona "cinslerin cinsi" de (cinsü'l-ecnâs) denilmiştir ve bunun başka herhangi bir cinsin altında yani kapsamında gösterilemeyeceği belirtilmiştir. En yakın cinsin kapsamına giren şeyler ise artık bir alt türe göre cins olmayıp sadece tek tek varlıkları kapsayan tür olarak kalırlar; bu sebeple de bunlara "türlerin türü" (nev'u'l-envâ) denir (Fârâbî, s. 66-67, 70-71; İbn Sînâ, s. 15; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm*, s. 76-77).

Aristo gibi (bk. *La Métaphysique*, 1034^b, 5-10) İslâm mantıkçıları da kategorileri yüksek cinsler kabul ederek "on cins" (el-ecnâsü'l-aşere) adını verdikleri bu yüksek cinslerden ilkinin *cevher**, diğerlerinin de (nicelik, nitelik, izâfet, yer, zaman, durum, mülkiyet, fiil, infial) *araz** olduğunu belirtmişlerdir (bk. MAKÛLÂT).

İslâm filozofları Aristo'nun görüşünü devam ettirerek bütün küllîler gibi cinslerin de zihnin dışında reel (bilfiil) varlıkları bulunmadığını, bunların sadece zihnin soyutlamalar yoluyla oluşturduğu bilgiler olduğunu savunmuşlardır. Buna göre akıl, dış dünyadan edinilen idrakler

sayesinde tek tek varlıklardan başka çeşitli varlık kategorileri halinde tümel varlıklar tasarlar, genel ve tümel kavramlar oluşturur. Bu tümel kavramların en geniş kapsamlısı cinstir. Böylece bir varlık cinsi hakkındaki tümel bilgi tek tek varlıklar hakkındaki cüz'î bilgilerden farklıdır. Meselâ duyu belli bir insanı algıladığı anda akıl gücü bu belli insandan başka olan mutlak insanı, yani küllî ve cins olarak insanı kavramış olur. Bu özel niteliklere sahip, belli bir durum ve konumda olan tek tek insandan ayrı zihni bir gerçekliktir. Diğer bütün tümel kavramlar için de durum böyledir.

Kelâmcılar filozofların bu görüşlerine katılmamışlardır. Zira onlara göre filozofların "küllîler" dedikleri şeyler cüz'î varlıkların "haller"i olup akılda her bir ferdî varlığın duyu tarafından algılanmış kendine mahsus hallerinden başka ayrıca bir küllî kavram bulunmaz. Biri büyük, diğeri küçük iki el görüldüğünde bundan mutlak ve küllî bir kavram olarak el değil değişik hal ve sıfatlarıyla cüz'î eller bulunduğu bilgisine ulaşılır; farklı bir ikinci el gören insanın zihninde ilk elin formu aynıyla canlanmayıp bütün özel nitelik ve halleriyle ikinci bir el canlanır (Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, s. 257-259). Bu suretle kelâmcılara göre zihinde ancak tek tek nesnelere dair özel bilgiler bulunur ve bu bilgiler içinde içlem ve kapsam münasebeti olanlar cins veya nevi adını alır; yoksa zihin dış dünyadan edinilen intibaldan, cüz'î varlıklara dair özel bilgilerden farklı olarak ayrıca bir de cins veya nevi gibi küllî varlık kavramları oluşurmaz (bk. KÜLLÎ).

Cinslerin sonlu olup olmadıkları problemi de filozoflarla kelâmcılar arasında tartışma konusu olmuştur. İbn Rüşd bu husustaki görüşleri üç noktada toplamıştır: 1. Kelâmcılar, yukarıdaki düşünceleriyle cinsler ve diğer tümellere dair bilgiler hakkında duyumcu bir anlayış sergilediklerinden cüz'î varlıklar gibi bunların cinslerinin de başlangıcı ve sonlu olduklarını savunmuşlardır. 2. Filozoflar, sonlu olmayan bazı ferdî varlıklar bulunduğunu savunarak bunların cinslerinin de sonsuz yani ölümsüz olduğunu, ancak bunların sonluluğunun sayı bakımından tek olan bir illete (Tanrı'ya) bağlı bulunduğunu, aksi halde bu cinslerin sonsuz zaman içinde sürekli yokluğa mâruz kalmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. 3. Dehrîler ise bu cinslerin fertlerinin sonsuz olmasının kendilerinin de sonsuzluğuna yeterli bir sebep teşkil et-

CİNS

tiğini, bunun için ayrıca bir zorunlu illete ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır. Bu tartışmada kelâmcılar, bütün fert ve cinslerin sonluluğu görüşleriyle filozoflarla Dehriiler'den ayrılmışlar, ancak Dehriiler'in aksine eşyanın varlığını sürdürmesinde zorunlu bir illete muhtaç olduğu hususunda da filozoflarla birleşmişlerdir (İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt*, s. 283-284).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "cins" md.; Aristote, *La Métaphysique* (trc. J. Tricot), Paris 1981, 1024^a, 25-1024^b, 20, 1034^b, 5-10; Porporios, *Isagoge* (trc. Betül Çotuksöken), İstanbul 1986, s. 31-34; Fârâbî, *Kitâbü'l-Elfâzî'l-müsta'leme fi'l-mantık* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1986, s. 66-75; İbn Sinâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dâniş-pejuh), Tahrân 1364 hş., s. 14-15, 149, 153-157; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1334/1955, s. 257-259; a.mlf., *Mi'yârü'l-ilm*, s. 76-78; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt* (nşr. S. J. Maurice Bouyges), Beyrut 1930, s. 283-284; a.mlf., *Telhîşu Kitâbi'l-Makûlât* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1980, s. 81, 93-96; a.mlf., *Tefstru Mâ Ba'de't-tabî'a*, II, 678-684; B. Carra De Vaux, "Cins", *İA*, III, 193-194; S. Von Den Berg, "Djins", *El²* (Fr.), II, 563-564.

HASAN KATİPOĞLU

□ FIKİH. Cins terimi ve cins-nevi ayırımı mantık ilminin alanına girmekle birlikte mantık ve dil kurallarıyla yakın bağlantısı olan İslâm hukuk usulünde, hukuk doktrininde ve hukukî-fer'î meselelerin çözümünde de sıkça kullanılır. Cins, aralarında ortak bağ ve özellikler bulunan fertleri ve alt sınıfları kategorik olarak toplayan üst terim veya alta göre daha genel bir üst kavramdır. Felsefe ve mantıkta eşyanın hakikat ve mahiyetinden hareketle bir tanım ve sınıflandırma yapıldığından cins daha teknik ve özel bir anlam taşır. İslâm hukukçularının cins tabiriyle kastettikleri de cinsin dil ve mantıktaki anlamından fazla bağımsız değildir.

İslâm hukukçuları arasında hâkim görüşe göre cins, mahiyet yönünden değil hüküm ve maksat yönünden farklı şeyleri toplayan tümellerdir ("insan" kelimesi gibi). Bu tanımın devamı olarak nevi de "amaç yönünden beraberlik arzeden birden fazla şeyi ifade eden tümeller" şeklinde anlaşılır. "Kadın" ve "erkek" kelimeleri böyledir. Cins-nevi ayırımında bazan sadece amaç, bazan da hem amaç hem hüküm yönüyle farklılık-birlik ölçü alınır. Meselâ Hanefî hukuk ekolünde İmam Muhammed'in cinsi belirlerken amaç yönünden, Ebû Yûsuf'un ahkâm yönünden farklılığı, Ebû Hanîfe'nin ise

şekil ve mâna yönünden birliği ölçü aldığı kaydedilir. Ancak bu ve benzeri ölçülerin meselâ sirke ile şarabın veya köle ile hür kimsenin tek cins mi, yoksa iki ayrı cins mi sayılacağı ve bunun akidelerin kuruluşu ve borçların ifasına etkisinin ne olacağı gibi fikhî tartışmalardan çıkarıldığı göz ardı edilmemelidir.

Usulcülerin cinsi tanımlamaları ve örneklendirmeleri mantıkçılarınkine yakın görünmekle birlikte arada bazı farklılıklar da vardır. Meselâ mantıkçılar eşyanın zât, hakikat ve mahiyetini esas alarak canlıya cins, insana ise nevi derler. Usulde ise daha çok şer'î maksat ve ahkâmla ilişki ön planda tutulduğundan insana cins, erkek ve kadına da nevi denilmiştir. İslâm hukuk doktrinine ve fûrûa gelince, hukukçular mantıkçıların cins ve nevi ayırım ve örneklendirmelerine bağlı kalmaksızın, kelimelerin daha çok sözlük kullanımından hareketle, alt türleri ve cinsleri toplayıcı konumundaki grup ve kategori isimlerine, nevi ve sınıflara da cins tabir etme temayülündedirler. Bu sebeple cins ve nevi terminolojisinin ve ayırımının İslâm hukukunda düzenli bir tanım ve belirlilik kazandığını söylemek güçtür. Ayrıca hukukta ele alınan her meselenin farklı bir tahlil usulü ve gayesi olabilmekte, bir şeyin cins veya nevi olması da alana ve bakış yönüne göre değişebilmektedir. Meselâ "erkek" ve "kadın"ı maksat ve hükümlerdeki farklılıklar sebebiyle cins saymak da, insan oluştaki birlik sebebiyle "insan"a göre nevi saymak da mümkündür. Bundan dolayı *Mecelle*'nin cinsi mantık ve hukuk usulünde yaygın tarifin aksine, "şâmil olduğu efrad arasında fâhiş farklılık olmayan şeydir" (md. 140) şeklinde tarif etmesi, konu borçlar hukuku açısından düşünüldüğünde yerindedir.

Borçlar hukukunda, akdın konusu olan ifa maddî bir şeye ve o şeyin tek başına sahip olduğu özellik ve işaretlere göre tayin edildiği takdirde "parça borcu"ndan, ifanın konusunu teşkil eden şey bir cins ve nevin özelliği ve niteliklerine göre belirlenmişse "cins borcu"ndan söz edilir. Akid konusunun, bilinmezliği giderecek ve anlaşmazlığa yol açmayacak ölçüde cins, nevi ve miktar olarak belirlenmesi (vasfen tayin), İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre yeterlidir. İmam Şâfiî ayrıca görmeyi de şart koşar. İlgili tarafın akid konusu malı gördüğünde ayrıca görmekten doğan muhayyerlik hakkının olup olmadığı ise tartışmalıdır. İslâm hukukçularının bu konudaki titiz-

liği ve ayrıntıdaki görüş farklılıkları, akide tarafları bilinmedik ve beklenmedik bir yük veya zararla karşı karşıya bırakmama gayesiyle izah edilebilir.

Cins borçları misli eşyada söz konusudur ve borçlu kural olarak o cins ve nevin mütat ve ortak kalitesiyle ifade bulunur. Esasen ortak nitelik ve özellik taşıyan ve aralarında belirgin bir fark olmayan şeylerin tek bir cins sayılması da (*Mecelle*, md. 140, 1468) akdın ve ifanın sağlama bağlanmasını, tarafların haklarının korunmasını hedef alır. Bu sebeple de alışveriş, selâm, vekâlet, mehir, vasiyet, vakıf gibi akid ve hukukî işlemlere, gasp ve itlâf gibi haksız fiillere konu olan malın cins ve nevi olarak tayini, ifa ve tazmini gibi hususlar öteden beri İslâm hukukçularının ayrıntılı olarak üzerinde durduğu konulardır.

Faizin kapsamı ve çeşitleriyle ilgili hadislerin en önemlilerinden biri olan "eşyâ-yı sitte hadisi"nde (Buhârî, "Büyü", 78; Müslim, "Müsâkât", 81-84) Hz. Peygamber altı sınıf maldan söz eder. Bunlardan altın ve gümüş tartı ile, buğday, arpa, hurma ve tuz ise ölçü ile mübâdele edilen mallar olarak zikredilmiştir. Hadiste sayılanların her biri ayrı cins mal olduğundan ve yine bazı rivayetlerde, "Sınıflar (cinsler) değişince istediğiniz gibi satın, yeter ki peşin olsun" denilmesinden hareketle Hanefî ve Hanbelîler faizde illetin cins birliği, ölçü ve tartı birliği olduğunu kabul etmişlerdir. Burada cinsten maksat da borçlar hukukundaki cins anlayışına uygun olarak altın, gümüş, buğday, arpa, hurma gibi malların her biridir. Bu malların alt neveleri arasındaki farklılık dikkate alınmaz. Şâfiî ve Mâlikîler ise bu cinsleri mübâdele vasıtası olmaları (semeniyet) veya yiyecek olmaları (taâmiyyet) gibi üst bir kategoride toplarlar. Bu görüş mantıkçıların ve usulcülerin cins anlayışına daha yakın sayılabilir.

İnsan, erkek, at gibi cins ve nevi ifade eden lafızlar, İslâm hukuk usulünde vazolunduğu mâna itibarıyla hâs lafız grubunda mütalaa edilir. Çünkü bunların her biri yalnızca kendine ait tek bir mâna ifade etmektedir.

Arap dilinde ismin başına gelen "cins lâmanı"nın anlam ve delâletiyle ilgili olarak dilciler arasındaki tartışmalar hukuk usulcülerini de yakından ilgilendirir. Nitekim tekil veya çoğul bir ismin başına lâm-ı ta'rif geldiğinde bu "lâm"ın ahd, istiğrak veya cins için olma ihtimalleri ve bunların öncelik sıralaması, cins